

PREDGOVOR PRVOME IZDANJU

Tijekom gotovo šest i pol stoljeća što na dijakronijskoj okomici hrvatske kulture dijele vrijeme Trpimirova natpisa i zapisa u kolofonu prve tiskane knjige u Hrvata, na našem je duhovno–povijesnom prostoru ostvaren takav razvoj u grafijskom i književnojezičnom pogledu kakav, po nekim izraženim osobitostima, neprijeporno predstavlja posebno zanimljivo poglavlje kulturne povijesti europskog srednjovjekovlja. Ovaj je tekst, u skladu s prirodom edicije, osmišljen kao pregled koji širokim potezima, upozorenjima na najrelevantnije činjenice, ostvaraje i pojave, ocrtava i prati taj razvoj.

Zahvaćen je pritom rast pisane riječi na svim bitnim ravnima uporabe, u svim područjima života: od epigrafike, javnopravnih i privatnopravnih dokumenata, statuta, zakona, poslovnih spisa, korespondencije, marginalnih zapisa po rukopisima pa do kodeksa liturgijske namjene, kao i onih s tekstovima neliturgijskog i svjetovnog sadržaja u kojima su tako često kaligrafija, iluminacija i riječ nadahnuto stopljeni u čin skladne ljepote što svjedoči o kreativnoj maštovitosti i majstorskom umijeću mahom anonimnih tvoraca srednjovjekovne knjige. Željelo se ovdje pokazati i svu raznovrsnost grafijske situacije, upozoriti na vrste i tipove pisama na našem medievalnom prostoru te na vrsnoću i osobitosti grafijske i likovne izvedbe značajnih rukopisa (i tiskopisa) što će potvrditi objektivno visoku dosegnutu razinu pismenosti, kulture knjige u ozračju hrvatskoga srednjega vijeka (to, dakako, uključuje sve dijelove sačuvanog knjiškog korpusa: podjednako knjige nastale u domaćim skriptorijima i one što su nabavljane iz inozemnih izvora). Dovoljno je, cijenim, iskazana namjera da se sloj latinske pisane riječi od prvih epigrafičkih spomenika 9. stoljeća te najranijih liturgijskih, diplomatskih, povijesnih i inih tekstova kvalificira kao neodvojiva sastavnica hrvatske pismenosti, književnosti i kulture (uz napomenu da čitav ovaj pregled nema, dakako, nikakvih pretenzija u književnopovijesnom smislu). Hrvatski je srednjovjekovni latinizam shvaćen kao početna faza one milenijske konstante hrvatske duhovnosti kojom je, u vremenu što je prethodilo pojavi glagoljskog pisma u nas, započeto pridruživanje našeg prostora uljudbe-

nom ozračju zapadnog kršćanstva. Jer, kao što je dobro zamijetio još pred gotovo sedamdeset godina jedan naš književni povjesnik: »I sama latinska uklesana ili pisana riječ, bila ona s okrnjena, izvorna kamena ili s poznije istrošene pergamene, nenametnuta i neusiljena po svojim uskim vezama s narodom nakon njegova pokrštenja, odaje svoj domaći prizvuk... ti... natpisi... te povelje, dokazuju pored ostaloga i to da su hrvatski knezovi i kraljevi, a tako i njihovi doglavnici i župani već onda uvažavali pismenost...« (Vinko Lozovina).

Osnovna je, međutim, namjera čitavog ovog prikaza sadržana u upravljajuju pozornosti na činjenicu o trajnoj suživljenosti, isprepletanju *triju pisama* — latinice, glagoljice, hrvatske ćirilice (bosančice) — i *triju jezika* — hrvatskoga, latinskoga, staroslavenskoga (do kraja 11. stoljeća)/crkvenoslavenskoga hrvatskog tipa (od početka 12. do u 16. stoljeće) — u pismenosti hrvatskog srednjovjekovlja. Tropismenost i trojezičnost predstavljaju, naime, jednu od temeljnih odrednica njezine dijakronije. Razvijeno je otuda u našoj sredini jedno pozitivno povijesno iskustvo — svijest o istovrijednosti svih triju pismenih sustava, o potrebi njihova poznavanja kao svojevrsnom imperativu proizišlom iz realnosti geopolitičkog položaja i osobitosti kulturne evolucije (usp. karakterističnu biskripturalnost kancelarija — dubrovačke, kneževskih, kraljevskih — ili onu osebujnog glagoljaškog humanizma od 14–16. stoljeća). U tom je smislu dojmljiva i duboko znakovita poruka spontanog zapisa jednostavnog glagoljaškog samouka iz okolice Zadra koji u krvavoj stvarnosti kandijškog rata (1645–1669) bilježi u petrčanskoj matici krštenih svoj intimni doživljaj značenja pismenosti: »Ja don Bare Pifrovića to pisah krvaski, ćirilicu, latinski, a ne umim naprav jezik latinski kad nisam nikad na skuli bijo ni pri popu ni pri fratru ni pri žaknu nego zafaleći gospodu Bogu stvoritelju momu ki mi zaja dan da sam u moga oca kući sideći tri knjige naučija zašto to duša moja željaše da umim...«. Na kraju bilješke taj petrčanski kapelan trokratno upisuje »Amen« na svima trima »knjigama« (pismima) što ih je naučio: latinicom, bosančicom i glagoljicom. Isto onako, dakle, kako je to svojedobno, na drugom dijelu glagoljaškog areala, u svom molitveniku ispisanom god. 1568. učinio Gašpar Vnučić, »santiz« iz Grobnika ili kako su to u svojim rukopisima i opširnijim intervencijama, miješajući pisma, znali činiti još neki glagoljaški pisci 16. do 18. stoljeća. Takvi postupci ni u kojem slučaju nemaju značaj simboličke geste ili poze: njima je proumljeno iskazan otvoren stav jednog kulturnog ambijenta prema fenomenu čije davne začetke kroz stoljeća posreduju ona dva retka ispisan hrvatski i latinski, karolinom i glagoljicom na *Valunskoj ploči*.

Kako je srednjovjekovni pisac osjećao vrijednost i značenje svog djela zacijelo najbolje iskazuje »...Broзь жакань... z Bužanь ot Kacitić z Dubo-

---

vika plemenemъ Kolunićъ...«), kada u svoj zapis o pisanju zbornika korizmenih propovijedi s raspravom o 7 smrtnih grijeha (što ga je godine 1486. glagoljskim ustavom kaligrafirao »...počtovanu mužu gospodinu Levnardu vikaru gatanskom v nega hiži...«) unosi emotivno i sentenciozno intonirani poziv na poštovanje i čuvanje knjige: »I ošće vasъ molimъ gospodo redov'nici i žakni da se spomenete na prit'ču ovu *da e knjigamъ teško priti i gdo knjige poč'tue da e knjigami poč'tovanъ*...«.

U kojoj je mjeri pak sudbina knjige, kojoj je bilo tako »teško priti«, dijelila sudbinu čovjeka u traumatskim vremenima »turskog straha«, dojmljivo svjedoči postupak pastve župe sv. Ivana u Tribihovićima i Okrugljanima (Krbava). Zajedno sa svojim »pribanušem« popom Benkom Palilićem, vjernici, naime, učiniše... »zavet meju sobu« i otkupljuju »knige ke bihu Turci vzeli« (riječ je o dvosveščanom brevijaru *Vatic. Illirico 5* iz godine 1379). O tome izvješćuje zapis Benkova »dijaka« Vida upisan 1500. na posljednjoj foliji (f. 248) prvog dijela brevijara u kojoj se, pored ostalog, kaže »Let 'gospodnih' .č.u.o.ž (1487) tecaše kada ove knjige otkupismo... I otkupiše je dobri muži Okruglane i Tribihovićane... a (i) dobre žene te pomogoše nika grošem a nika soldinom'... da ne pogiboše ot crkve svetoga Ivana...«. Ovaj je Vidov zapis duboko znakovit kao pokazatelj u glagoljskoj sferi općeg, kroz stoljeća ustanovljenog, odnosa prema knjizi što su je puk i njegovo svećenstvo osjećali kao dio svoga duhovnog bića i postojanja...

Eduard Hercigonja

U Zagrebu, 1. listopada 1994.

PREDGOVOR DRUGOME IZDANJU

Na poticaj nakladnika priredio sam godine 1995. za tisak proširenu verziju teksta što je svojedobno bio tiskan u katalogu velike reprezentativne izložbe *Pisana riječ u Hrvatskoj*. Izložba je održana u listopadu 1985. u tadašnjem Muzejskom prostoru u Zagrebu.

Knjiga je potom tiskana u »Maloj knjižnici« Matice hrvatske godine 1994. (kolo 2., knjiga 8) i ubrzo rasprodana.

S obzirom na činjenicu da je knjiga postala i sveučilišnim priručnikom, nakladnik je, opet, za novo, drugo izdanje, smatrao potrebnim knjigu opremiti i odgovarajućim likovnim priložima.

Za ovo izdanje rukopis je neznatno proširen, a popravljene su i neke tiskarske pogriješke. Vjerujem da će takvo bogato ilustrirano izdanje biti i mnogo lakše štivo novim čitateljima.

Zahvaljujem svima koji su se zauzeli da ga tako opreme.

Sve ostalo, vezano uz sam rukopis, izneseno je u predgovoru prvome izdanju, koji se i u ovoj prilici donosi.

Autor

U Zagrebu, 22. travnja 2006.